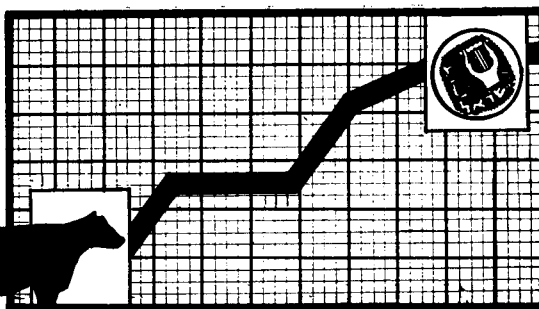

כלכלה

ואשק

העדר הגדול — כל יכול ?

לא אטפל בניתוח ובביקורת כל הסיבות שעוררו את כוח-המשיכה של העדר הגדול, כי יארכו הדברים יתר על המידה; אצטמצם בהערות ובהבעת ספקות לגבי הממצאים של המכון לחקר ריווחיות שנתפרסמו בחוברות 5, 6 מסדרה ד', כיוון שצורת הגשתם מרשימה ביותר, ועליהם אף מסתמכים בדיונים על מצבו של הענף, כל-כלתו ותיכנונו.

בפרק ד' של החוברות הנ"ל מובאים סיכומים בדבר „השפעת גודל הענף על הריווחיות ליחידת-בקר* , כאבן-בוהן לריווחיות משמשים — התמורה ליום עבודה וריווחיות ההון. המעיין בנתונים שבפרק זה ייווכח כהרף-עין שאין עוד כל זכות קיום לענף הרפת במשקים קיבוציים שעדי-ריהם מונים פחות מ-300 יחידות-בקר, וכך הוא המצב לגבי משק משפחתי שעדרו אינו מגיע ל-30 יחידות בקר. הממצאים האלה מתבססים כמובן על חישובים של ממוצע בכל קבוצת-גודל שבמידגם. על התנודה של הריווחיות בקבוצת הגודל כשלעצמה לא הובאו פרטים כלשהם, לא בלוח מיוחד ולא בסיכומים, ואני תמה ושואל: האמנם בבקוצות-הגודל הקטנות לא נמצאו עדרים כלל וכלל שזכו בריווחיות כגון זו של העדרים הגדולים? או שמא נתגלו כאלה, יוצאי-דופן, אלא שמספרם „בטל בשישים“ של העדרים המפסידים? היש להשלים עם כך ש„הממוצע“ המתעתע, הוא שיקבע את המסקנות? קשה לי

* „יחידת-בקר“ זהו מונח מיוחד שנקטו בו חוקרי המכון ואת משמעותו מסבירים בנספח מיוחד, בו ניתנת הגדרה למושגים שונים, חישובים ומדדים.

זה כשנתיים שהאידיאל של עדר גדול כבש לבבות רבים, וכדברי עמנואל ביחובסקי (משק הבקר והחלב, חוברת 117) יושבים בקיבוצים על המדוכה — כיצד מגיעים מ-150 ל-200, 300, 400 חולבות וכו'. הנ"ל אף מציין את הסיבות שעוררו בולמוס זה, והן:

1. הקוניונקטורה בשוק החלב והבשר;
2. קביעת עובדות בכל הקשור במכסות ייצור לעתיד לבוא;
3. ההשראה מארצות-חוץ (ארה"ב בעיקר) לגבי ריווחיות רבה יותר של עדרים גדולים;
4. סקרים כלכליים שנערכו בארץ, המאשרים את ההתרשמות הנ"ל, גם בתנאי כלכלת הענף בארץ.

אפשר להוסיף עוד סיבה להשתלטות הלך-הרוח הנ"ל, וזו — ההטפה והמגמה מהמוסדות המיישבים בארץ להתמחות (בענף אחד בלבד), שהיא כביכול מבטיחה רווחתו של החקלאי המודרני.

עמנואל, בהמשך רשימתו, משתדל לצנן את הלהיטות להרחבה והוא מצביע על גורמים שעלולים להיות לרועץ למגשימים זרזים ביותר של תכניות כאלה. נימוקיו משכנעים למדי ואזהרותיו — מן הראוי שיזכו לתשומת-לב רצינית.

יורשה גם לי להשמיע את הרהורי בשאלה זו, אף-על-פי שאינני בוקר בפועל ואינני חייב להכריע בשאלה כגון זו כל עיקר.

מתבטא, הודות למיכון, תהליך של התגבשות יחידות-עדר משפחתיות בדרגות גודל של 50 עד 150 פרות וצימצום מספרם של העדרים הועריים. תופעה זו כרוכה בדרך כלל בחיסול משקים קטנים מחמת בריחת חלק ניכר מצאצאיהם של החקלאים מהכפר (מ, הווי-החיים הכפריים) לגיבויים נוחים יותר בתעשייה ובמשרדים.

חבל שמחברי המחקרים על ריווחיות רפת החלב לא הביאו בלוחות מיוחדים כעין „מאזנים“ של כל משק ומשק שבמידגם, לפי קבוצות הגודל שלהם, כדי שאפשר יהיה לעמוד על פרטים ופריטים שונים לפני שנערכו חישובי הממוצע.

וחבל באופן מיוחד שאין למצוא בחוברות אלה פרטים כלשהם על מהות כוחות העבודה בענף (ווחק העובדים, הכשרתם, התמדתם, תדירות חילופין בצוות וכו').

מתקבל על הדעת שמשק אשר זכה בצוות עובדים מאומן ומסור, המצטיין גם בכושר אירגון מעולה, יגדיל את ההכנסה הכוללת (נטו) מענף הרפת כשיגדיל את עדרו מ-100 פרות ל-200, וזאת בתנאי שגם 100 פרות הנוספות יהנו מטיפול מעולה ומכל שאר הגורמים ברמה נאותה. אולם כל ישרה את עצמו גם משק כזה בתקווה שהגדלת העדר תביא עמה גם הנמכה בעלויות (Costs) לכל יחידת תוצרת (לליטר חלב וכו'). שאלה זו נחקרה ע"י כלכלנים בארצות שונות וארשה לעצמי לצטט את מסקנתו של אחד החוקרים, שנתפרסמה בשנתון 1970 של משרד החקלאות בארה"ב:

„בניגוד לסברה המקובלת — אין המשקים (או החוות) הגדולים זוכים בעלויות קטנות יותר לכל יחידת ייצור לעומת אלו שבמשק ממוכן כראוי, המעסיק בס"ה אדם אחד או שניים. הסיבה היא בכך שכלכלנות טכנית (technical economics) יש לה שייכות רבה יותר למימד המפעל מאשר להיקף העסקים (הביזנאס); ובחקלאות — המפעל הוא האדם, ומכלול המכונות שלרשותו“. חשיבות מיוחדת נודעת למסקנה זו כשמדובר בענף רפת החלב, בו האדם הוא גורם בעל ערך מכריע מכל הבחינות.

לקבל את הדין שגודל העדר, וביחוד בתנאי החקלאות בארצנו, הינו הגורם המכריע בריווחיות הענף.

במשך השנים שהיה לי מגע הדוק עם הענף נודמן לי לא פעם להיווכח בעובדת הפיכת הפסד לרווח או רווח להפסד אך ורק בעקב שינויים שחלו בצוות העובדים, וזאת — אף ללא כל שינוי של ממש בגודל העדר; ולא פעם אף הפך עדר מפסיד לעדר ריווחי על אף צימצום מסויים בגודל-היקפו. ניסים כאלה נרחשו הודות לשיפורים שחלו בצוות העוסקים בענף. ידיעות על מאורעות כגון אלה מגיעות אלי גם כיום, אם כי הקונטאקט שלי עם הנושאים בעול הענף אינו עוד ער והדוק כבעבר.

אין ספק בכך, שבמשקים לא מעטים נתקיימו ומתקיימים עדריים קטנים כגדולים, המביאים הפסדים משום שאותם המשקים לא הצליחו לחנך ולגבש צוותי עובדים מאומנים ומתמידים; ובשל כך גם מתחסל הענף לחלוטין, פה ושם. יש מקום גם לסברה שבמשקים מסוימים מקיימים מתוך אינרטיה את רפת החלב בהיקף מצומצם, כשהיא גם בלתי ריווחית, משום שלא „העיוז“ להגדילה מחמת המחדלים בכוח העבודה; הגדלת העדר במשקים כגון אלה, וודאי שהיתה גורמת גם להגדלת ההפסדים.

מוטעית הדיעה שאפשר לפתח עדריים גדולים ולקיימם ברווח כשהנשיאה בעול הענף מוטלת על 1–2 וותיקים, הנעזרים ב-3–4 „מתנדבים“, „מגויסים“, או שכירים, שהינם אורחים לשעה ברפת, על אף מהפכות המיכון ברפת החלב, הרי טרם הגענו לכך שבלחיצה על כפתור אפשר להפעילה בהצלחה; ודי לחכימא ברמיזא.

כששומעים על משקי חלב ענקיים בעולם, שהינם גם ריווחיים, מתקבל הרושם שנפתחה כבר הדרך לתיעוש מלא של ענף חקלאי זה, כשם שנתאפשר הדבר בגידול תבואות, בייצור פטימים, בפיתום שוורים וכדומה. המעיין בפירוט סומים של משרד החקלאות שבארה"ב יווכח על נקלה שרובו המכריע של החלב בא גם כיום ממשקים משפחתיים, וביניהם גם זעירים. אמנם

סוף דבר

כלכליים ובין מתוך נטיה נפשית לעיסוק רב-גוני בחקלאות, יכול לשבץ במסגרת משקו גם יחידת עדר קטנה בת 5–10 חולבות ולקיימה בהצלחה ללא מאמץ רב. במשק כזה – הספקת המספוא עשויה להיות תכליתית ולרוב אף זולה יותר. גם בריאות הבהמות ופוריותן יהיו משופרים יותר בתנאים כגון אלה, כפי שנוכחנו בכך לא פעם.

ארשה לעצמי להביע בהודמנות זו דעה שתי-ראה ודאי תמהוגית, שגם יחידת-עדר בת פרה אחת (פרת המשפחה) עשויה להימנות בין הריווחיות ביותר במשק משפחתי ברוך-ילדים, כשמשפחת המתיישב היא גם ה"שוק" הבלעדי לתנובת רפת כזו; והמבין יבין.

6. בניתוח וסיקור ענף הרפת בעל הממדים המצומצמים שבמשק המשפחתי המעורב אין לערוך את חישוב ריווחיותו לפי אבני-בוחן, מדדים ונוסחאות שייתכן והם תואמים את המשק הגדול. העבודה המושקעת בענף במשק כזה אינה מאותו סוג ואופי שבמשקים הקיבוציים, ולכן התמורה ליום עבודה אינה יכולה לשמש במקרה זה כאמת מידה מהימנה לריווחיות הענף.

7. ענף רפת החלב בארץ משופע כיום בבעיות רבות ואף מסובכות, וכשבאים לדון בו מנקודת-ראות חקלאית, אין להתעלם מהתהליך המצער של גיתוק העדר מאושיית (יסודות) המשק, מהקרקע ומתנובת שדותיו, ומשום כך אופיו אינו עוד חקלאי אלא חלבני-עירוני כמעט, וזאת – לא רק בגלל הצימצום הדראסטי של מספוא מתוצרת המשק עצמו, אלא גם בגלל הזילזול בערכו של הזבל האורגני שהופך פה ושם ל"מיטרד".

חמור באופן מיוחד וחסר-טעם הוא שיבוצו של ענף החלב במשקים משפחתיים שבאזורי המטעים, בהם השטח רובו ככולו נטוע ויחידת הקרקע מצומצמת ומוגבלת, ללא סיכוי להרחבתה. יובן מאלו שבמשקים כגון אלה אין עוד לבחון את ריווחיות עדר החלב כענף חקלאי, אלא כעיסוק חלבני-מסחרי בלבד.

י. פ.

1. ענף רפת החלב תובע בארצנו (באופן מיוחד) רמת מימשק גבוהה ביותר מחמת איכות הבהמות, תנאים קשים בהספקת המספוא, השק-עות גדולות במיבנים וציוד וכדומה, ומשום כך כוח העבודה, טיבו וכושר התארגנותו, הינו הגורם המכריע בהבטחת ריווחיות הענף.

2. משק שזכה בצוות עובדים מאומן ומתמיד בתפקידו, המוכשר לכלכל ולטפל כראוי ביחידת עדר בגודל מסוים – מובטח לו שיהנה מריווחיות נאותה בתנאי השיווק הקיימים כיום בארץ. הגדלת העדר כשלעצמה, ללא הבטחת התנאים הנ"ל לעדר המוגדל, עלולה לפגוע בריווחיות שהושגה קודם לכן ביחידת העדר המצומצמת. בהתאם לרמת המיכון שבארץ ובהתחשב בכושר העבודה וכוח הסבל של העובדים ברפת יש לראות ביחידת-עדר בת 50 פרות ובני-הבקר הנלווים כמינסת-תעסוקה נאותה לעובד אחד, תוך הבטחת כוח עבודה מאומן להחלפה בשבתות, במקרי מחלה וכו'.

3. משק שאינו מצליח בעיצוב וייצוב צוות-עובדים וירצה ל"תקן" את ריווחיות הענף על ידי הגדלת יחידת-העדר (או יחידות, בקר"), לא יועילו לו – לא הכפלת גודל העדר ולא סוב-סידיות נדיבות ביותר.

4. משק משפחתי במושב, שנוטה להתמחות בענף אחד בלבד, יכול אמנם להגדיל את יחידת העדר שלו כנ"ל, עד 50 חולבות, אולם בתנאי שלרשותו ימצאו שני עובדים מבני משפחתו בכושר עבודה מלא ושתימצא לו גם האפשרות ליפק מינימום מסוים של אספקה ממשקו הוא אולם מוטב שמשק משפחתי יסתפק בדרך כלל ביחידת עדר שאינה חורגת מעבר ל-25 פרות, בהתחשב במיגבלות שבהרחבת יחידת הקרקע ומתוך חשש של זעזועים, התעייפות ואי-יציבות בכוח-העבודה, הנדרש ליחידת עדר גדולה. אל לו לבעל משק משפחתי להגדיל את הענף תוך הסתמכות על עובדים שכירים, כי סוג כזה של עובדים כמעט שאינו מצוי כלל בארץ.

5. מאידך, בעל משק משפחתי שמעדיף את המשק המעורב לענפיו השונים, בין מטעמים